

De Es: Pioniers in alternatieve financiering

Verandering in de landbouw gaat niet vanzelf, het kost zelfs een hoop geld. Investeringen in de landbouwsector zijn groot: € 100.000 voor een hectare land of een aantal ton voor een nieuw stalsysteem is heel normaal. In maart 2017 wezen een aantal boeren mij op deze lastige realiteit. Het verduurzamen van de boerderij kost dus geld, terwijl de nieuwe bedrijfsvoering soms geen extra inkomsten oplevert. En dat maakt dat toegang tot kapitaal een van de grootste beperkingen is voor boeren om te verduurzamen. Toen mij dit eenmaal duidelijk werd, heb ik mij op dit probleem gestort. Welke alternatieve financieringsvormen in de landbouw kunnen helpen bij het verduurzamen van de sector? Hoe werken ze, waarom werken ze en wat zijn mogelijke best practices? Acht pioniers in alternatieve financiering waren mijn inspiratiebron. Hier mijn bevindingen en het verhaal van één van de pioniers: Bart Pijnenburg en Daniella de Winter van Tuinderij de Es. Tekst | Susan Drion Foto | Dick Boschloo

Bart Pijnenburg en Daniella de Winter komen niet uit een boerengezin, maar na een carrière in de wetenschap besloten ze boer te worden. Op inventieve wijze waren zij in staat een tuinderij in Haaren te kopen. De ondernemers ontwierpen het portiehouder-systeem, geïnspireerd door 'College de Malen op het Hoogland', een eeuwenoud genootschap van grondeigenaren.

Daniella: "De tuinderij kostte 4 ton: ruwweg 2 ton voor de grond, 2 ton voor de gebouwen en werktuigen. We hebben zelf € 200.000 geïnvesteerd in de gebouwen, maar de € 200.000 voor de grond is apart gedaan." Bart vult aan: "Om de grond veilig te stellen voor de toekomst en om apart te financieren hebben we de Stichting Gemeeynt De Es opgericht. Die verdeelde de waarde van de grond in 200 porties, zeg maar een soort aandelen, van elk € 1000. Die portiehouders zijn als Stichting de grondeigenaar. Er is al € 140.000 van opgehaald. We wilden zelf onderdeel van het systeem zijn. Daarom kochten wij samen ook 50 porties. We moeten dus nog 60 porties verkopen." "De portiehouders leggen € 1000 in of het meervoudige daarvan," vertelt Bart. "Er wordt niet afgelost aan de por-

tiehouders, maar wel rente betaald. De rente kan drie verschillende vormen aannemen: 1.5% rente in geld, 3% rente als winkeltegoed, 5% rente in de vorm van een jaarlijks diner. En met het geld dat we ophalen met de verkoop van de porties betalen we dus de schuld af die we bij de oude eigenaren hebben uitstaan.”

Wat Bart en Daniella feitelijk hebben gedaan is het scheiden van het vermogen en de exploitatie van de onderneming. De onderneming is de motor die inkomsten genereert. Hier zijn Bart en Daniella eigenaar van en verantwoordelijk voor. In het vermogen zitten de productiemiddelen die nodig zijn om die inkomsten te genereren, zoals land, machines en gebouwen. De helft van het totale vermogen zit nu, dankzij het portiehouderstelsel, in een stichting en daar mogen de ondernemers gebruik van maken.

Het principe van het scheiden van vermogen en de exploitatie is de rode draad in alle financieringsvormen die ik onderzocht heb. De boer is dus niet meer eigenaar van alle productiemiddelen, maar de gebruiker ervan: een soort deeleconomie in de landbouw.

Het belangrijkste productiemiddel in de landbouw is grond: zonder grond geen productie. Tegelijkertijd speelt grond een belangrijke rol in verduurzaming. Het is nodig voor het sluiten van kringlopen, een gezonde vruchtwisseling en voor het eventueel verbreden van de bedrijfsvoering. De financiering van grond is een enorme uitdaging. De hoge koop- en pacht prijzen staan niet meer in verhouding tot het inkomen van de boer.

Eigenlijk zou er een groot maatschappelijk pachtbedrijf moeten komen, die pacht prijzen relateert aan de productieve waarde van de grond onder duurzame productiemethoden. Een pachtbedrijf die alle boeren kan bedienen die willen verduurzamen. Alleen met schenkgeld werken, gaat te langzaam. Maar hoe kunnen we beleggers interesseren om te investeren in grond die veel kost, maar relatief weinig pacht oplevert? Hoe financieren we die onrendabele top? Wie wil dit verlies nemen, of kunnen we dat ‘verlies’ omdenken naar een maatschappelijke winst? Als vervolg op mijn onderzoek, duik ik nog dieper in de fascinerende uitdaging van financiering in de landbouw, met de wens om dit grote maatschappelijke pachtbedrijf werkelijkheid te maken. Wie denkt er mee? 🌱

‘Waardenscheppers’ is een initiatief van Susan Drion. Susan onderzoekt alternatieve financieringsvormen in de landbouw voor haar masterscriptie in het kader van haar opleiding Organic Agriculture aan de WUR. Op haar website www.waardenscheppers.com een blogserie over het onderzoek inclusief portretten van de boeren.

Susan was voorzitter van het Slow Food Youth Network Nederland (2016-18) en stond in de Food100 lijst van 2017 en

2018. Nu verken-
ze voor Triodos en
Stichting Grondbe-
heer nieuwe vormen
voor het financieren
van landbouwgrond.
susan.drion@wur.nl

Films: ‘Het land voor ons voedsel’ en ‘Future Farmers in the Spotlight’

‘The Land for our Food’: volg de jonge Engelse boer Gavin Bridger op zijn zoektocht naar land, zowel in eigen streek als in de rest van de EU waar hij andere jonge boeren spreekt. De film is in het Engels, maar ook beschikbaar in verschillende andere talen. Bekijk de film zelf op www.accesstoland.eu/-Videos- Op www.accesstoland.eu ook allerlei Europese initiatieven voor grondfondsen, startersbegeleiding en toegang tot land.

‘Future Farmers in the Spotlight’ laat in meerdere korte filmpjes de succesvolle start van jonge boeren zien. Joris van der Kamp en Juliane Haufe verkenden welke boerderij zij zouden willen starten door overal in Europa bij boeren te kijken. Volg hun zoektocht met 16 inspirerende verhalen uit Nederland, Duitsland, Griekenland en meer op www.future-farmers.net

De Meander: De twee-ledigheid van verantwoord bodembeheer

Om voortzetting van het sinds 1985 in Brummen gevestigde biologisch-dynamische landbouwbedrijf *De Meander* blijvend mogelijk te maken, verwierf Stichting Het Anker in Brummen in 2012 landbouwgronden en bijbehorende gebouwen uit een faillissement van Stichting Zonnehuizen. Gefinancierd werd dit – en wordt tot nog toe – door wat Henk Wansink en Marrie Nijssingh een ‘incrowdfunding’ noemen: financiering van direct betrokken klanten, vrienden, familie en biologische landbouwondersteuners. Deze hebben leningen en schenkingen ter beschikking gesteld. Er is een ‘Vrijmakerij’ voor de grond én de gebouwen. Doel van de Stichting: pogen om gronden uit het reguliere

economische marktverkeer te halen. Dit lukte al op bescheiden wijze door schenkingen: zo’n 2000 m² zijn ‘vrij’. Leners van leningen van 3, 5, of 10 jaar worden bij het bereiken van de vervaldatum verzocht om voor een zelfde periode te verlengen. Anders wordt afgelost doordat Stichting het Anker nieuwe leners voor het project interesseert. Bodembeheer bestaat dus op de Meander zowel uit de manier waarop de grond bewerkt wordt als uit de manier waarop deze beschikbaar gesteld wordt. Uiteindelijk gaat het om de ontmoeting: van grond, plant, dier, boer met burger, klant, collega, familie, landbouwliefebber, buitenlui, dwarsdenker, ondersteuner, visieontwikkelaar.

De Hooilanden: Hooilanden Landcoöperatie

Rondom boerderij De Hooilanden is de Hooilanden Landcoöperatie opgericht door melkveehouders Lodewijk Pool en Floor de Kanter, samen met enthousiaste inleggers. De Hooilanden Landcoöperatie U.A. wil de betrokkenheid van burgers met de Hooilanden vergroten en verantwoordelijkheid nemen voor het in stand houden van kleinschalige voedselproductie. Die verbondenheid met elkaar wordt via grond tot stand gebracht. De coöperatie geeft certificaten uit van 25.000 euro. Met de ingelegde middelen wordt grond aangekocht, die in eigendom komt van De Hooilanden Landcoöperatie. De grond wordt verpacht aan Boerderij De Hooilanden. Alle certificaathouders zijn lid van De Hooilanden Landcoöperatie U.A. Lodewijk vertelt: “Door in te leggen in de coöperatie ben je er me-

deverantwoordelijk voor dat de koeien op Boerderij De Hooilanden zoveel mogelijk in de wei lopen. Ook draag je bij aan een betere bodemvruchtbaarheid en goede biodiversiteit.” De pacht die wordt opgebracht door Boerderij De Hooilanden levert het jaarlijkse rendement op, dat de deelnemersontvangsten voor hum inleg in de Hooilanden Landcoöperatie.. Dit is 1,5 procent, vastgelegd door de ledenvergadering. www.dehooilanden.nl

Foto | Ernie Enkelhaar

De Eemstuin: vrijkopen van kapitaalslasten

Waarom tuinders Liz Wijma en Jouke Anema de overname van de Eemstuin 'bankloos' financieren? "De Eemstuin is een biologisch-dynamisch groentekwekerij in Uithuizermeeden. Op dit stukje land in het noorden van Groningen telen we zo'n 60 verschillende gewassen. Elke vrijdag verkopen we de oogst van de week op de Vismarkt in Groningen. Veel zaadvaste rassen; enkel gebruik van bedrijfseigen compost; werken met de zaaikalender en directe verbinding met klanten zijn wat grepen uit de

werkwijze van de Eemstuin." Een jaar geleden werd bekend dat het aan Liz en Jouke was om de Eemstuin over te nemen. "Daarvoor zouden we 3,5 ton bij elkaar moeten krijgen om alles te kunnen financieren. In januari lanceerden we de crowdfunding, 'Eemstuin gaat door', dat was een groot succes! In een maand tijd wisten we meer dan 135.000 euro te verwerven door middel van leningen en donaties. Toen op naar de bank, voor het laatste gedeelte. Daar hadden ze veel kritiek op ons plan, terwijl

deze overal zo goed ontvangen werd! Ze wilden ons wel geld lenen, maar dan wel met hoge rente en allerlei voorwaarden. Na een lang traject besloten we niet verder door te gaan met de

bank en een nieuwe crowdfunding op te zetten. Deze actie heet: '1000 x 100' en is begin oktober van start gegaan. We zoeken 1000 mensen van wie we 100 euro kunnen lenen. Dit krijg je dan op basis van je leeftijd terug. De oudste mensen als eerste en de jongste mensen als laatste. We betalen per maand minimaal 5 x 100 euro terug. Ook mag je een tas met groente komen uitzoeken voor 15 euro." Liz is enthousiast. "Ik vind het niet moeilijk meer om deze actie te promoten en geld op te halen. Het voelt niet alsof we dit doen voor onszelf. We doen dit voor gezonde landbouw. Zodat iedereen straks begrijpt dat deze manier van landbouw de wereld goed doet. We vertellen mensen ook, dat bijna alle landbouwgrond

De Beersche Hoeve: 100% dochter van Coöperatie Odin

BD tuinders Gineke de Graaf, René Groenen en Teun Luijten plus Jeroen Benschop telen op de Beersche Hoeve zaadvaste rassen en groenten. En dat in een bijzondere constructie: ondernemers Gineke en René zitten met grondeigenaar Landgoed De Baest en Odin in een nieuwe samenwerking. De leden van Coöperatie Odin zijn samen eigenaar van De Beersche Hoeve bv. Traditioneel wordt een boerderij door

een vorige eigenaar vererfd aan één van de kinderen. Doordat deze de andere kinderen moet uitkopen, ontstaat er een grote financiële druk op het kind dat de boerderij erft. Zo moet elke generatie steeds opnieuw de waarde van het bedrijf opbrengen. Dit draagt er aan bij dat veel boeren kiezen voor grootschalige en niet-duurzame landbouw. Het eigendom van de Beersche Hoeve is 'geneutraliseerd' en

blijft generatie na generatie van de coöperatieleden. De ondernemers en medewerkers van De Beersche Hoeve zijn in loondienst van De Beersche Hoeve bv. Zo wordt een deel van de financiële druk van het bedrijf afgehaald. Hierdoor kunnen de boeren zich concentreren op biodynamische kwaliteit, in plaats van op grootschalige productie. www.debeerschehoeve.nl en www.odin.nl/over-odin/boerderij/

gefinancierd is door banken. Ze verdienen hier geld aan en ze zien grond als investering. Grondprijzen en rente worden hoger en hoger. Dat maakt het haast onmogelijk om de huidige landbouw te veranderen. Voor boeren wordt het steeds moeilijker het hoofd boven water te houden. Wij willen hier niet aan mee doen. Volgens ons is grond van iedereen, we moeten er samen van kunnen leven. En het aller belangrijkste is misschien wel: dat grond eerlijk en goed wordt gebruikt!" Meedoen? www.eemstuin.nl

De Oosterwaarde: betrokken klanten

Op de Oosterwaarde is de grond in erfpacht van een regionale landschapsstichting. Grond vrijkopen is dus geen optie, maar Tineke Bakker en haar samenwerkingspartners moesten bij de start in 1994 wel de gebouwen financieren, en dat was een flink bedrag. "Zelf hadden we vrijwel niets aan startkapitaal. We waren er volledig afhankelijk van of er anderen waren, die ons plan zagen zitten en wilden bijdragen aan de verwezenlijking daarvan. Zo hebben we ons ook opgesteld in een brief aan ons netwerk en daarbuiten: wij willen graag, kunnen het ook, maar hebben niets. Nu zouden we het crowdfunding noemen. Met een mix van leningen, schenkingen en borgstellingen konden we een grotere

lening bij de Triodosbank afsluiten om de bedrijfsgebouwen te kopen." Maar daarmee was het nog niet klaar. "Toen we nieuwbouw nodig hadden - zo rond 2008 - hebben we bouwleningen uitgegeven. Onze klanten en sympathisanten kunnen geld uitlenen in veelvoud van 1000 euro, voor onbepaalde tijd. Terug te vragen met wachttijd van 3 maanden. En met zelf te kiezen rente tussen 0 - 2,5%, of in plaats van rente: een jaarlijks etentje. Vooral dat laatste is populair. We hebben de bouw, zo'n 200.000 euro, voor het overgrote deel zo kunnen financieren, onze rentelasten liggen onder de 1%. Bovendien kwamen er spontaan ook schenkingen binnen naar onze eigen stichting die bij het be-

drijf hoort. In de loop van de jaren hebben we een aantal leningen afgelost, maar ook weer nieuwe erbij gevraagd. Deels ter vervanging, deels omdat er nog een stuk afgebouwd moest worden." Tineke kiest bewust: "Ons doel is ook niet om 100% af te lossen. De gebouwen houden als het goed is een groot deel van hun waarde, de rentelasten zijn laag, dus waarom zou je? Dit is in feite 'warm' kapitaal, net als je zelf bijvoorbeeld geld in je bedrijf hebt zitten wat je er niet uithaalt, zijn het nu je betrokken klanten die dat er in hebben zitten. Het terugvragen gaat gelukkig heel gespreid. Dat kunnen we, als het moet, opvangen met vervangende leningen of de rekening courant van de hypothecaire lening. We gaan in november overigens weer een nieuwe bouwleningactie starten omdat het oude boerderijgebouw aan een flinke verbouwing toe is. We zoeken hiervoor 24 mensen die 5000 willen inleggen. Interesse? Neem contact op met de Oosterwaarde! www.oosterwaarde.nl

Boek: De Kollenbloem

'De Kollenbloem' in het Oost-Vlaamse Sint-Lievens-Esse (Herzele) is een biologisch-dynamische boerderij waar landbouw wordt bedreven op mensenmaat. Hoe zij omgaan met grond lees je in 'De Kollenbloem: de kracht van voedselbouw'. Alle opbrengsten gaan naar het vrijkopen van de Kollenbloem grond. Bestel het boek via www.kollenbloem.be/boek

Remeker: de Remeker Landcoöperatie

De Groote Voort is de boerderij die de Remeker kaas maakt. Jan Dirk van der Voort en zijn zoon Peter vertellen: "Ons bedrijf is constant in beweging, en daarvoor zijn altijd investeringen nodig. Grond is één van de belangrijkste investeringen, zeker nú met nieuwe wetgeving en visie van de politiek." De Remeker Landcoöperatie geeft certificaten uit van € 25.000 per stuk. We hebben voor dit bedrag gekozen om zo min mogelijk administratieve

rompslomp te generen. Met certificaten van € 1.000 krijg je misschien wel meer animo, maar ook veel extra werk. Wij richten ons heel bewust op de vermogende ideële beleggers. Deze beleggers kunnen een certificaat kopen en worden daarmee lid van de coöperatie. Het doel van de coöperatie is om land vrij te maken voor De Groote Voort. Ze koopt land op en verpacht dit aan de maatschap (Irene, Jan Dirk & Peter). De certificaathouders ontvan-

gen 1,5% rendement. Dit percentage is hetzelfde als de canon, het huurbedrag van het land, dat de maatschap betaalt aan de certificaathouders. De pachtprijs is dus het rendement over de investering. Er wordt gewerkt met een liberale pachtconstructie: de maatschap pacht voor periodes van zes jaar, mag de grond alleen zelf gebruiken en er zijn afspra-

ken gemaakt hoe het land onderhouden hoort te worden. Op deze manier is er al 4 hectaren land vrij gemaakt.

www.remeker.nl

Foto | Dave de Haan

Coöperatie met idealen

Deel jij onze liefde voor gezond en eerlijk eten? En voel jij je medeverantwoordelijk voor de wereld waarin we leven?

Steeds meer klanten worden mede-eigenaar van Coöperatie Odin en betalen minder aan de kassa. Doe je mee?

biologische foodcoop

Odin winkels vind je in Alkmaar, Amersfoort, Amsterdam (Bos en Lommer, Ceintuurbaan, Czaar Peterstraat, Westerpark, Zeeburg), Arnhem, Bergen, Breda, Delft, Den Haag, Dordrecht, Driebergen, Ede, Nijmegen, Oosterbeek, Utrecht (Adelaarstraat en Biltstraat), Velp, Voorschoten, Wageningen en Zutphen.

demeter

Landgilde verbindt

Met Landgilde werken Warmonderhof-opleidingen, de BD-vereniging en Land & Co samen aan opvolging. Landgilde organiseert vraag en aanbod rond opvolging in de biologische en multifunctio-

nele landbouw, onder andere met een website vol vraag en aanbod: www.landgilde.nl. Ook voor begeleiding bij jouw zoektocht naar een plek, medewerker of een opvolger.

www.landgilde.nl

Nieuwe grond voor De Nieuwe Ronde

Bij De Nieuwe Ronde in Wageningen verbouwen tuinders Klaas Nijhof en Pieter Lammers, op twee verschillende locaties, groente voor zo'n 500 leden. Het jaarlidmaatschap laat de leden delen in de oogst, die ze zelf op het land komen oogsten. Belangrijk bij het concept van de Nieuwe Ronde is de locatie dichtbij de stad, niet altijd de makkelijkste plek om aan (betaalbare) grond te komen. Een deel van de grond wordt momenteel gepacht met een geliberaliseerd pachtcontract, een onzekere factor in

de bedrijfsvoering. Begin 2018 werd een aangrenzend perceel door Pieter aangekocht met financiering door de leden, waarmee de toekomst van het bedrijf van Pieter, en daarmee de toekomstige oogst voor de leden, werd veiliggesteld. De jaarlijkse rente, door iedereen zelf gekozen, is lager dan de geldende pachtprizen. Bovendien worden de leningen na 10 jaar volledig afgelost en draagt de aankoop op die manier ook bij aan de pensioenopbouw van Pieter.

Leer Onderneming Landbouw

Boer worden is een vak. Vakkennis kan je leren op je opleiding of door werkervaring op te doen op verschillende bedrijven. Boer worden is daarnaast ondernemer worden. Ondernemer wordt je door het te doen. Starten in de landbouw vereist echter flinke kapitaalsinvesteringen in grond en gebouwen. Oefenen op ondernemerschap zou ook kunnen op een Leer Onderneming Landbouw. Zoals boerderij LONK van de Warmonderhof: 18 ha startersplek voor enkele vierdejaars, met begeleiding van meerdere ervaren boeren. Dit is ook in Frankrijk populair, zie voorbeelden op www.reneta.fr. Of als een nieuwe tak op een bestaand bedrijf, bijvoorbeeld een tuinderij op een akkerbouwbedrijf. Zoals tuinderij de Stroom op Ekoboerderij De Lingehof: meedraaiend in de vruchtwisseling op het akkerbouwbedrijf, dus niet elk jaar op dezelfde plek. Of een nieuwe tak met kippenhouderij op een melkveebedrijf, met mobiele kippenrenen. Of als eigen teelten op een bestaand bedrijf, bijvoorbeeld teelt van wortelen op een akkerbouwbedrijf dat zelf dat jaar geen wortelen teelt. Daarnaast kan de jonge boer voor arbeidsspreiding ook werken voor de akkerbouwer, zoals bijvoorbeeld op het bedrijf Zonnegoed van Joost van Strien. Wil je meedoen? www.landgilde.nl

BD-Jong, de jongerenafdeling van de BD-Vereniging, bestaat uit jongeren in de leeftijdscategorie van 16 tot 35 jaar. Een kampeerweekend en meerdere lezingen en uitwisselingen per jaar kun je volgen op facebook.com/biodynamisch.jong

Toekomstboeren is een vereniging van veelal jonge starters in de agro-ecologische landbouw. De vereniging voor en door Toekomstboeren organiseert Boerenvuur bijeenkomsten, onderlinge uitwisseling en maakte met de BD vereniging samen de special 'Ruimte voor nieuwe boeren'. Wordt lid via www.toekomstboeren.nl